

17. Державний архів Житомирської області. – Ф.п.42. – Оп.1. – Спр.390.
18. Державний архів Житомирської області. – Ф.р.1024. – Оп.1. – Спр.22.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.173.
20. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. XX ст.): Монографія / М.А. Журба. – К.: Наук. світ, 2002. – 499 с.
21. Свистович С.М. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20-30-ті рр. XX ст.): Монографія / С.М. Свистович. – К.: Варта, 2007. – 568 с.
22. Наседкина Л.Д. Греческие национальные сельские советы Украины во взаимодействии национальной и социальной политики // Греки Украины: история и современность. Материалы научно-практической конференции 9-19 февраля 1991. – Донецк: Республиканское общество греков Украины, 1991. – 187 с.
23. Правда. – 1929. – 19, 21 ноября
24. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. XX ст.): Монографія / М.А. Журба. – К.: Наук. світ, 2002. – 499 с.
25. Державний архів Житомирської області. – Ф.п.42. – Оп.1. – Спр.55.
26. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 1295.

Мотричук Р. Г. Деятельность Комитетов незаможных крестьян в среде национальных меньшинств Украины в 1920-30-е гг.

В статье на основе анализа архивного материала, периодических изданий и монографической литературы рассмотрена деятельность классовых большевистских союзов в среде национальных меньшинств Украинской ССР в 1920-30-е годы, определены их отношения с представителями разных национальных групп, а также отражено их участие в большевизации национального села. Отдельно рассматривается отношение представителей разных национальных групп к комнезам и их участию в продразверстке, борьбе с зажиточным крестьянством и коллективизации национального села.

Ключевые слова: комнезамы, национальные меньшинства, советизация, коллективизация.

Motrechuk R. G. The activity of poor peasants' Committees in the environment of national minorities of Ukraine in 1920-30th.

The activity of class bolsheviks' unions is considered through analysis of the archived materials, magazines and monographic researches, in which such activity was in the environment of national minorities of Ukrainian SSR in 1920-30th, their relationships with the representatives of different national groups are determined, and also their participating in national village bolshevization is represented in the article. Attitude of representatives of different national groups is separately examined toward the Poor peasants Committees and their participating in prodrazkladka, fight against a solvent peasantry and national villages collectivization.

Keywords: Poor peasants Committees, national minorities, Sovietization, collectivization.

УДК 94(477)378.34

О. М. Мазурок

ГОСПОДАРСЬКО-ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА “ПРОФОРУС” НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ УПРОДОВЖ 1921–1926 рр.

У статті, на основі аналізу низки архівних документів УКСРади західних земель України у Львові, здійснено комплексне й об'єктивне дослідження господарсько-фінансової діяльності професійної організації українського студентства “Профорус” упродовж 1921–1926 рр. Проаналізовано роль економічних референтів у покращенні матеріального становища організації. Визначено прибутки та витрати організації.

Ключові слова: “Профорус”, ревізійна комісія, економічний референт, господарсько-економічна діяльність.

Актуальність досліджуваної проблеми є надзвичайно важливою, оскільки дає змогу на основі аналізу фінансових звітів, листів, рішень резолюцій дослідити господарсько-фінансову діяльність професійної організації українського студентства “Профорус” упродовж 1921–1926 рр., що виступала одним із найголовніших напрямків роботи організації. А також простежити вплив коштів, що надходили із-за кордону для покращення матеріального становища організації та українського студентства загалом.

Наукова новизна досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що автором публікації вперше використано архівні матеріали, які дають змогу проаналізувати та оцінити господарсько-економічну діяльність “Профорус”.

Мета статті – дослідити господарсько-фінансову діяльність професійної організації українського студентства “Профорус” упродовж 1921 – 1926 рр. на західноукраїнських землях.

Основні завдання наукової публікації обумовленні аналізом фінансових звітів, листів, протоколів засідань головної ради та прийнятих резолюцій, що стосувалися економічного напрямку роботи “Профорусу” і полягають у комплексному аналізі господарсько-економічної діяльності організації та її

структур, визначенні ролі коштів, які надходили від студентських організацій за кордоном та діяльності повітових та окружних студентських рад у покращенні матеріального становища “Профорус”.

Хронологічні рамки статті охоплюють 1921-1926 рр., оскільки дана організація активно діяла у зазначений період.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями, зокрема поява та діяльність Центрального союзу українського студентства висвітлена у працях О. Гуменюк “Центральний союз українського студентства – провідна організація української студентської еміграції в культурно-освітній сфері” [1, с. 3], В. Тарабан “Утвердження та діяльність центрального союзу українського студентства у 20-ті роки ХХ ст.” [8, с. 200], З. Книша “Становлення ОУН” [2, с. 4], однак в них лише частково згадується організація “Профорус”. Більш детально про діяльність “Профорусу” описано у наукових статтях О. Мазурок “Особливості структурної організації української студентської професійної організації “Профорус” [3, с. 62–66], “Участь української професійної організації українського студентства “Профорус” у покращенні матеріального становища студентства на західних землях України в 1921 -1926 рр.” [4, с. 18–22], “Роль української студентської крайової ради у діяльності “Профорусу” упродовж 1921 – 1926 рр.” [5, с. 162–168], “Участь тернопільських студентів у діяльності професійної організації українського студентства “Профорус” у 1921 – 1926 рр.” [6, с. 204–207], “Культурно-освітня та видавнича діяльність професійної організації українського студентства “Профорус” на західноукраїнських землях у 1921 – 1926 рр.” [7, с. 71–77].

Джерельну базу публікації складають архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, фонд 399 – “Професійна організація українського студентства “Профорус”, м. Львів”.

Аналізуючи історіографічні праці і джерельну базу наукової проблематики, приходимо до логічного висновку про те, що досліджувана тематика на сьогодні ще не стала об’єктом комплексного вивчення науковцями.

Професійна організація українського студентства “Профорус”, що діяла на західноукраїнських землях упродовж 1921–1926 рр. з центром у Львові, своєю метою вважала об’єднання українського студентства для надання йому станової, культурної, моральної та матеріальної допомоги. Згідно зі статутом організації можемо виділити наступні напрямки діяльності: господарсько-фінансовий, культурно-освітній, організаційний, пропагандистський та університетський. Чи не найважливішим серед них виступав господарсько-фінансовий напрямок, реалізація якого забезпечувала матеріальну допомогу студентству та створення фондів “Профорус” [13, арк. 36].

Господарсько-фінансова діяльність інституцій здійснювалася за допомогою спеціальних органів: економічних референтів, ревізійних комісій, що створювалися при кожній повітській та окружній студентських радах (ПСР, ОСР), а також інших студентських організацій та товариств, що співпрацювали з “Профорусом”. Так, зокрема, діяли ревізійна комісія, комісія кураторії українських вищих шкіл (УВШ), окружна контрольна комісія [13, арк. 36]. Усі вони керувалися статутом організації та власними положеннями, прийнятими на з’їздах “Профорус”.

Відповідно до статуту товариства, ревізійна комісія виступала найвищим контролюючим органом, до складу якої входило три постійних члени та заступники, вибраних на крайовому з’їзді “Профоруса” упродовж одного року [13, арк. 36]. Комісія мала право брати участь у з’їздах та засіданнях ширшої української крайової студентської ради (ШУКСР) та загальних зборах інституцій, на яких кожен її член виступав з основним, а заступники – з дорадчим правом голосу. Також через свого представника, ревізійна комісія брала участь у засіданнях Головної ради організації з дорадчим голосом: у випадку ув’язнення її членів, обирали нових та розглядала апеляції [9, арк. 10].

Обов’язками ревізійної комісії були: звіт з діяльності, що зачитувався на загальному з’їзді “Профорусу”; контроль за роботою організації, студентського суду, Головної ради, УВШ та студентських товариств і структур; періодичні засідання; розгляд та дотримання постанов “Профорусу”; формування бюджету організації на поточний рік [9, арк. 10].

Статут комісії передбачав також надання певних прав та виконання обов’язків для своїх членів. Так, голова скликав та проводив засідання, підписував документи, прийняті на зборах, затверджував бюджет та зобов’язувався перебувати постійно у Львові [9, арк. 10]. Містоголова виконував роботу голови комісії, у випадку його відсутності, вів засідання, підтримував зв’язок з президією “Профоруса”, Головною радою, ПСР ОСР, УВШ, іншими студентськими товариствами та організаціями – секретар ревізійної комісії. Також він опікувався архівами комісії та діловодством голови [9, арк. 10].

Кожен член комісії, згідно зі статутом, мав співпрацювати з президією, відвідувати засідання, виконувати розпорядження голови. Заробітної плати члени комісії не отримували, а за свою діяльність могли бути винагороджені безкоштовними квитками, харчуванням чи житлом [9, арк. 10]. Припиняла свою діяльність ревізійна комісія у випадку припинення функціонування “Профорусу”.

Аналізуючи звіти з діяльності ревізійної комісії, прослідковуємо тенденцію, що упродовж 1921–1922 рр. вона виконувала свою роботу не на належному рівні. Це, пов’язано, передусім з тим, що “Профорус” у зазначений період налагоджувала організаційну діяльність: створювала допоміжні органи на місцях, врегульовувала статuti для організацій та товариств. До кінця ще не була налаштована система подачі звітів з діяльності, тому за 1921–1922 рр. ревізійна комісія не подала жодної інформації про проведену роботу.

У липні 1923 року обрано нових членів ревізійної комісії, які змушені заново розпочати роботу органу, поза як їх попередники не залишили жодних звітів. Упродовж липня 1923 року – 12 квітня 1924 року головою

комісії обрано В.Глинку, а з 16 квітня 1924–1925 рік – П. Сайкевича [20, арк. 1]. Проте основну діяльність комісії здійснював П. Сайкевич, оскільки П. Глинка періодично мав проблеми зі здоров'ям.

За період головування П. Сайкевича, комісія налагодила зв'язок з УКСР, провела контрольні перевірки усіх органів “Профоруса”, створила ревізійну комісію для УВШ та “Рідної школи”, організувала збір коштів з усіх організаційних та економічних референтів, у розмірі 50 % від власних прибутків, для хворого В. Глинки, як колишнього голови комісії, підвищила зарплату голові УКСР в розмірі 25 доларів США щомісячно [20, арк. 3]. Упродовж червня–липня 1924 року відбулися ревізійні поїздки до Тернополя, Тереховлі, Самбора, Яворова та Копиченець, у яких здійснено ревізію студентських їдалень [20, арк. 3]. Загалом же, ведення фінансової діяльності у зазначених містах перебувало у задовільному стані.

14 листопада 1923 року відбулося перше засідання ревізійної комісії, на якому обговорили план співпраці комісії із УКСР, внаслідок якого була можлива повноцінна робота комісії. Друге засідання наголосило на прийнятті рішення про надання студентам, які продуктивно працюють на користь УКСР та “Профорусу”, додаткових аплікацій – довідок для їх потреб, у яких містилися знижки на харчування або безкоштовне житло [20, арк. 1]. Однак, уже на третьому засіданні, яке відбулося 23 листопада 1923 року, наголошено на невиплаті додаткових аплікацій для студентів, а також вирішено провести акцію пропаганди УВШ 5 грудня 1923 року [20, арк. 1].

На четвертому засіданні комісії від 21 січня 1924 року обговорювалися питання виплати зарплати для членів УКСР та студентського суду. У результаті чого винесено рішення про надання коштів лише членам УКСР, питання студентського суду перенесли на наступні збори [20, арк. 2]. Тому 28 січня 1924 року п'яте засідання комісії винесло рішення про підвищення зарплати членам УКСР та студентського суду в розмірі 10 доларів США, а у випадку нестачі коштів комісія зобов'язалася вилучити їх [20, арк. 2].

6 лютого 1924 року на черговому засіданні комісія прийняла рішення про проведення акції оподаткування місцевого населення для забезпечення культурно-освітньої діяльності “Профорусу”, а також виділення додаткових коштів (сума не вказана) для студента-техніка – Ю. Шпура [20, арк. 2]. Сьоме і восьме засідання комісії, що тривали упродовж 10–14 лютого 1924 року наголошували на необхідності встановлення зв'язків УКСР з іншими закордонними організаціями у зв'язку зі складним матеріальним становищем “Профорусу”. 29 березня 1923 року відбулося дев'яте зібрання ревізійної комісії, на якому ухвалено звернення до усіх ПСР про подання фінансових звітів за 1923–1924 рр. [20, арк. 2].

Слід відмітити, що упродовж діяльності ревізійна комісія підтримувала тісний зв'язок з УКСР, беручи участь майже в усіх її засіданнях. Так, згідно зі звітами щодо діяльності УКСР за 1922–1924 рр., відбулося 19 засідань, у 17 з яких комісія брала участь і була ознайомлені з усіма прийнятими рішеннями та постановами [20, арк. 2].

Упродовж 1923–1924 рр. ревізійна комісія здійснила п'ять контрольних поїздок у ПСР та ОСР: Камінки-Струмилової, Тернополя, Чорткова та Станіславова. Інформацію щодо перевірки надіслали окремими звітами до Головної ради [20, арк. 3]. Аналогічні перевірки ревізійна комісія проводила у студентських їдальнях щодо інвентаря. Зокрема, про нестачу тарілок та вилок на 2 кг та кави на 3 кг. Під час Великодніх святкувань у березні 1924 року відбулися контрольні перевірки діяльності економічних референтів, після яких комісія констатувала покращення стану студентських їдалень та бібліотек [20, арк. 3].

Для здійснення контролю за господарсько-фінансовою діяльністю у повітах та округах, згідно з ухвалою Головної ради “Профорусу” створено окружні ревізійну раду (ОРР), дії якої поширювалися на той округ, у якому вона функціонувала. ОРР виконувала роль допоміжного виконавчого органу УКСР і складалася з голови, містоголови, секретаря і двох постійних членів, яких обирали на черговому окружному з'їзді “Профоруса” упродовж одного року [14, арк. 7]. Права та обов'язки членів ОРР визначав статут, згідно з яким, вони брали участь у засіданнях, здійснювали контроль та перевірку кожних три місяці, складали звіти з діяльності до Головної ради, визначали розмір членських внесків, бюджет, брали участь у засіданнях ШУКСР з дорадчим голосом [14, арк. 7].

Прибутки ПСР та ОСР упродовж лютого–травня 1923 року становили 11 414 850 млн марок польських (м.п.), які були перераховані до головної каси “Профоруса” [13, арк. 15]. Окрім того, упродовж зазначеного періоду організовано інші збори коштів, від яких отримано наступні прибутки: “Концерт Васильянок” – 53 640 тис. м.п.; збірки у Стриганцях – 28 тис. м.п., Скалатині – 46 500 тис. м.п., Зборові – 20 тис. м.п., Болехові – 50 тис. м.п. [13, арк. 15].

Для чіткого та більш ефективного ведення економічної діяльності усі ПСР та ОСР користувалися касовими та обліковими книгами, у яких записували прибутки та витрати у повіті чи окрузі. Так, наприклад, у касовій книзі за липень 1922–1923 рр. та липень 1924 року зазначено, що під час проведення шевченківського свята, театральних вистав та членських внесків у Золочеві головна каса “Профоруса” отримала 9720 тис. м.п., з них на потреби використала 2840 тис. м.п. [22, арк. 1]. У липні 1922 р. відбулося вісім поїздок у місцеві студентські секції, внаслідок чого проведено акцію збору коштів з членів секції у розмірі 50 % від їх прибутку і таким чином касу поповнено ще на 98820 тис. м.п. [22, арк. 2].

У серпні 1922 року аналогічну акцію проведено серед членів УКСР, в результаті якої отримано 25096 тис. м.п., з яких 22806 тис. м.п. становили витрати “Профорусу” [22, арк. 2]. Упродовж вересня–листопада 1922 року головна каса “Профоруса” внаслідок збору коштів у межах ПСР та ОСР збільшила свій рахунок на 85171 тис. м.п., з яких 76660 тис. м.п. витратила на потреби українського студентства – їдальні, одяг, книги [22, арк. 3]. Під час Різдвяних свят у грудні–січні 1922 року відбулися акції коляди, проведені студентськими секціями, внаслідок чого зібрано 390470 тис. м.п. [22, арк. 5].

У лютому 1923 році відбулися наступні акції збору коштів: на Український університет в Жовкві та Яворові, членські внески з ОСР у Львові, оплата штрафів за спізнення на засідання ради, в результаті яких "Профорусу" отримала 1236815 млн м.п. [22, арк. 6]. За березень–травень 1923 року, внаслідок проведення університетських збірок у Жовкві та Комарно головної каси отримала 1028060 млн м.п. [22, арк. 6].

Чи не найважливішу роль у господарсько-фінансовій діяльності "Профорусу" відіграли економічні референти, основним завданням яких було контролювати та дбати про матеріальне становище організації та українського студентства, а також усіх органів та підрозділів "Профорус". Економічні референти виконували низку функцій: складали списки осіб, які надавали фінансову допомогу студентам; організовували акції збору коштів; готували проекти оподаткування місцевого населення; складали звіти з діяльності [12, арк. 4].

Діяльність економічних референтів активно розпочалася з жовтня 1922 року і пов'язувалася із крайовим з'їздом УКСР, на якому прийняли рішення про перехід від національного до професійного характеру "Профорусу". З'їзд особливу роль відіграв для економічного виділу, як одного із найсильніших та найважливіших для УКСР [16, арк. 1]. Упродовж жовтня січня 1922–1923 рр. можемо виділити два періоди у роботі економічних референтів: з липня – жовтня 1922 р.; з жовтня 1922 – до січня 1923 рр. [16, арк. 1].

Упродовж першого періоду діяльності економічних референтів проходила доволі інтенсивно: організовано осінню акцію збору коштів та продуктів харчування з місцевого населення; видано інструкції до усіх ПСР та ОСР про проведення збору зерна; відкрито додатковий фонд для потреб УВШ; налагоджено економічні зв'язки зі США [16, арк. 2]. Для проведення додаткових акцій збору коштів, економічний відділ розіслав до усіх ПСО та громадських установ інструкцію, у якій вказував мету та завдання акцій: збір коштів для покращення матеріального становища українського студентства шляхом добровільних внесків громадських установ та окремих громадян. Також в інструкції вказувалося, що кожен член УКСР зобов'язаний сплатити щонайменше 5 тис. м.п. для потреб студентства [16, арк. 3].

Окрім того, у зазначений період профінансовано видавництво журналу "Наш шлях" у Львові, "Молоду громаду" у Коломиї та видання гуртка правників у Львові ("Українське право" і "Церковне східне право") та започатковано листування із крайовими та закордонними студентськими організаціями, які надавали матеріальну допомогу "Профорусу" [16, арк. 3].

У вересні 1922 року завершено підготовку до проведення збору зерна. Деякі студентські організації, яким вдалося встановити зв'язки із громадянськими інституціями, зокрема, у Тернополі та Станіславові, отримали дозвіл на проведення збору від польської влади, через що акція в окремих повітах та округах мала значний успіх [16, арк. 4]. З огляду на це, УКСР у жовтні 1922 року видала інструкції до усіх ПСО про встановлення зв'язків із громадськими установами, шляхом підписання умов для спільного проведення збірок, на підставі дозволу польської влади. Громадські установи та організації, які взяли активну участь у проведенні подібних акцій отримали 20–50% прибутку від загальної суми, в залежності від успіху збірки [16, арк. 4].

Таким чином, у жовтні 1922 року УКСР постановила усім економічним референтам провести збір зерна за допомогою місцевої молоді, так як мав розпочатися новий навчальний рік в УВШ. Проте збірка так і не була реалізована, через початок польського терору на українських студентів, внаслідок якого 80 % молоді опинилися у в'язницях, чотири члени і голова УКСР були заарештовані, на деякий час організаційне життя студентства на західноукраїнських землях припинилося [16, арк. 4].

Тим не менше, економічний відділ "Профорусу" продовжував свою діяльність: надавав матеріальну допомогу студентським їдальням, які також постраждали від польської поліції та тим студентам, які змогли уникнути арешту внаслідок переховування.

Безперечно, що згадані події мали негативний наслідок для діяльності економічних референтів, акції збору коштів припинилися, а збір зерна проведено лише у Чорткові. У грудні 1922 року ув'язнених студентів звільнено, однак налагодити роботу економічного виділу до кінця не вдалося, адже можливості відкриття нових фондів, за рахунок згаданих акцій були втрачені. Діяльність "Профорусу" продовжувалася завдяки збереженим коштам за минулий рік, якими покривали необхідні витрати: заробітна плата професорам, безкоштовне харчування для незаможних студентів, фінансова допомога членам УКСР, витрати на університет. Так, наприклад, оплата праці професора за одну годину становила 1 тис. м.п., або ж 2 чеських крони, або ж 0,05 американських долари. Таким чином, за місяць професори отримували від 50 – до 150 тис. м.п. Відносно безкоштовного харчування, його отримували 40 студентів [16, арк. 5].

Через нестачу фондів, взимку 1922 року економічний референт УКСР передав відділ допомоги політичним в'язням громадським установам [16, арк. 5].

Переживаючи скрутне матеріальне становище, "Профорус" звернулася з проханням про надання фінансової допомоги до закордонних організацій у США та Європі. Проте через непорозуміння між українськими організаціями у США, кошти практично не надходили [16, арк. 5]. У Празі також не переказував коштів. Матеріальне становище організації погіршувалося.

Згідно зі звітом економічного референта УКСР за жовтень–грудень 1922 року прибуток головної каси "Профоруса" становив – 8098555 млн м.п., з них від УКСР – 3518255 млн м.п.; боржників – 720000 тис. м.п.; відсотків – 400000 тис.м.п.; їдальні – 14000 тис. м.п.; членських внесків – 2900 тис. м.п.; різне – 3446400 млн м.п. [16, арк. 6]. Витрати головної каси становили 8484940 млн м.п., з них на потреби УКСР – 6 тис. м.п.; університет – 3166000 млн м.п.; їдальні – 1265000 млн м.п.; допомогу студентам – 352 тис. м.п.; адміністрації – 109140 тис. м.п.; різне – 3586800 млн м.п. [16, арк.6]. Таким чином, витрати "Профоруса" перевищували прибуток при тому, що нових фондів не було.

Окрім цього, на кінець 1922 – початок 1923 рр. витрати організації збільшилися на 150 млн м.п. і були використані, зокрема для: університету та Львівської політехніки – 100 млн м.п.; безкоштовного харчування – 15 млн м.п.; грошової допомоги студентам – 10 млн м.п.; ремонту студентських їдалень – 5 млн м.п.; утримання адміністрації – 10 млн м.п.; допомога членам УКСР – 10 млн м.п. [16, арк. 6]. Для того, щоби покрити такі витрати, економічний відділ провів акцію збору коштів з місцевого населення, яка принесла 35 млн м.п., яких очевидно, не вистачало. Тому решту коштів, 115 млн м.п. “Профорус” мала отримати допомогою від США та еміграції [16, арк. 6].

З метою збільшення коштів підвищено вартість на книгу В. Мудрого “Огляд боротьби за огнище української культури”, однак через контроль польської поліції, акція не була втілена у життя, а тому не принесла прибутку [16, арк. 17].

Проведені акції збірок упродовж 1922–1923 рр. мали значний успіх завдяки активній роботі місцевого студентства, однак УКСР прагнула залучити представників широкого загалу для створення окремого комітету збірок коштів.

Загалом успіх акцій придбання нових фондів за рахунок пожертвувань, грошових та збіжєвих збірок поповнив касу “Профоруса” на 1922–1923 рр. на 59 383 804 млн м.п. [16, арк. 18].

Окремо УКСР дбала про створення фондів для УВШ шляхом збору коштів з місцевих громадян та за кордоном і фондів з іспитів студентів. Станом на 1922–1923 рр. бюджет УВШ становив 136 900 000 млн м.п., з них 18 млн м.п. – використано для наукових курсів; 32 млн м.п. – для утримання канцелярії [16, арк. 20]. Через нестачу коштів у зазначений період гроші не виділялися на бібліотеки, семінари та лабораторії. 18 липня 1923 року видано на утримання університету і Львівської політехніки – 92 850 270 млн м.п., при тому, що зарплати професорам за серпень-вересень не було виплачено [16, арк. 20].

Таким чином, витрати університету на 1922–1923 рр. становили – 77 563 070 млн м.п., а Львівської політехніки – 21 287 200 млн м.п. [16, арк. 20]. Кошти отримували також студентські їдальні, які на 1922–1923 рр. налічували 24 192 971 млн м.п. прибутків, та 30 427 108 млн м.п. – витрат. Коштів не вистачало для покриття найнеобхідніших потреб українського студентства.

Важливу роль у координації діяльності економічних референтів “Профорусу” відіграв економічний відділ УКСР, до компетенції якого входили наступні завдання: діловодство, видання розпоряджень та інструкцій економічного характеру; перевірка фінансів каси “Профоруса”; виділення допомоги студентам; виплата зарплати професорам та членам організації, ведення касових книг; надання кредитів; встановлення зв'язків з банками; збір коштів з інших організацій та установ; контроль за видавничою діяльністю “Профоруса”; проведення оподаткування родин студентів; подання звітів статистики економічним референтам; винесення рішень на з'їздах УКСР, що стосувалися економічної діяльності [16, арк. 17].

Основною метою економічного відділу на 1922–1923 рр. було створення фондів головним чином у США; матеріальне забезпечення університету та бібліотек; надання стипендій студентам [16, арк. 17]. Тому джерелом фондів у зазначений період стали кошти, отримані від членських внесків; акцій збірок (збіжєвої, Різдвяної, Великодньої, церковної); пожертв місцевих громадян та організацій зі США. На 16 жовтня 1922 року каса мала прибуток – 5860905 млн м.п. [16, арк. 17].

Станом на 15 жовтня 1922–19 травня 1923 рр. прибуток головної каси “Профоруса” становив 127358742 млн м.п., з них 126079827 млн м.п. – витрати. За квітень 1923 року в касі “Профоруса” числилося 19825705 млн м.п., з яких 19845705 млн м.п. – використано на потреби організації, витрати перевищували прибутки [17, арк. 1]. У травні 1923 року завдяки коштам від збірок та боржників рахунок каси становив 38103504 млн м.п., що дало змогу тимчасово покращити матеріальне становище організації [17, арк. 2]. На червень 1923 р. каса “Профоруса” налічувала 76272468 млн м.п., з них 85 075 453 млн м.п. – витрати, які перевищували прибутки, тому матеріальне становище організації погіршувалося [18, арк. 5].

Слід відмітити той факт, що стабільність каси “Профоруса” залежала від вчасних грошових повернень її боржників. Так, упродовж жовтня 1922 – травня 1923 рр. борг перед касою організації мали наступні особи та установи: М. Мох – 1600 000 млн м.п.; І. Макухівна – 1 млн м.п.; університет – 1230 000 млн м.п.; гурток правників – 645 тис. м.п.; організація “Дністер” – 3100 000 млн м.п.; “Червона калина” – 1200 000 млн м.п.; М. Матчак – 500 тис. м.п.; студентська самопомога – 150 тис. м.п.; президія УКСР – 2540280 млн м.п.; економічний референт УКСР – 2093 260 млн м.п.; організаційний референт – 756700 тис. м.п.; університетський референт – 503260 тис. м.п.; референт пропаганди та преси – 752 180 тис. м.п.; культурно-освітній референт – 490 тис. м.п.; журнал “Студентський вісник”р – 666500 тис. м.п.; журнал “Наш шлях” – 5700 тис. м.п.; видавництво книги В.Мудрого – 13526 00 млн м.п.; кураторія УВШ – 78650 тис. м.п.; суд “Профорусу” – 44150 тис. м.п.; ревізійна комісія – 50 тис. м.п.; ПСР Львів – 150 тис. м.п.; ОСР Львів – 15 тис. м.п. [17, арк. 3].

Акції збору коштів упродовж лютого–травня 1923 року зменшилися на третину у порівнянні з попередніми місяцями. Це, пов'язано, передусім з тим, що Великодні збірки не проводилися, а витрати організації значно зросли. Заборгованість негативно впливала на економічне становище “Профорусу” [19, арк. 12].

Станом на 19 червня 1923 року у касі “Профоруса” налічувалося 23885940 млн м.п., з яких 19637967 млн м.п. – прибуток від іноземних організацій та установ (США, Європа) [17, арк. 3].

Згідно зі звітом економічного референта за 1922–1923 рр., “Профорус” отримала кошти від США у сумі – 519,26 доларів США, внаслідок чого підвищено зарплату професорам до 10 тис. м.п. за годину, а також виплачено 21501000 млн м.п. для придбання інвентаря та книжок студентам [17, арк. 4].

На кінець 1923 року посилювалися переслідування з боку польської влади, що негативно вплинуло на діяльність "Профорусу", а особливого його матеріальне становище. Згідно зі звітом економічного референта УКСР, каса "Профоруса" на листопад 1923 р. коштів не мала. На найнеобхідніші організаційні потреби (утримання апарату) кошти переказала ПСР Львова у сумі 1497772 млн м.п., проте їх вистачило тільки на один місяць [19, арк. 1]. Підтримувати зв'язки з іншими ПСР економічний відділ не мав змоги у зв'язку із нестачею коштів, тому звернувся до львівської громади з проханням про щомісячне пожертвування грошей. Проте акція так і не відбулася з огляду на те, що деякі культурно-освітні та громадські організації не підтримали відділ у Львові [19, арк. 1]. Тим не менше, деякі кошти усе ж таки були надіслані до каси "Профоруса": 768250 тис. м.п., допомога зі США – 300 доларів, частину з яких використали на основний і на студентський фонд [19, арк. 1]. У лютому–березні 1924 р. допомогу отримала студентська їдальня у розмірі – 1 438042 000 млн м.п., проте не були виплачені зарплати професорам ще за грудень 1923 р. [19, арк. 1]. Таким чином, постійні витрати вичерпали кошти "Профоруса", тому у квітні 1924 р. економічні референти провели оподаткування усіх ПСР, однак воно не дало результатів, поза як ПСР майже не діяли, тільки у Львові, Тернополі та Станіславові [19, арк. 1].

Упродовж 17 квітня – 10 червня 1924 року проведено акцію збору коштів на УВШ, виплачено штрафи у розмірі 550 доларів США. Економічна криза, що торкнулася "Профорус", загалом, становила 9 тисяч американських доларів [19, арк. 2]. Кошти зі США у зазначений період практично не надходили, через погіршення відносин з комітетом Товариства української молоді (ТУМ) у Нью-Йорку та Філадельфії. Причиною цього став той факт, що кошти, які США регулярно переказували УКСР використовувала не для потреб українського студентства, а на свої власні. Таким чином, на червень 1924 р. США передали 391 доларів для потреб української молоді, це, насправді, була невелика сума у порівнянні з попередніми [19, арк. 2].

Враховуючи складне матеріальне становище, УКСР звернулася за допомогою до європейських держав, внаслідок чого відкрито фонд допомоги у Женеві, проведено збір коштів у Відні – 300 тис. австрійських крон (кр.), збір коштів у Празі – 769804 чеських кр. [19, арк. 3].

Серед місцевого населення оголошено загальне оподаткування: один злотий щомісячно з однієї особи. На 1924 р., згідно з даними статистики, на території Східної Галичини проживало 9500 членів "Профорусу", планувалося отримати 9500 злотих, що дорівнювало 1800 доларів США. Таким чином, на квітень–червень 1924 р. каса "Профорусу" становила – 9840947 млн м.п., з них 8 689 112 млн м.п. – витрати [19, арк. 3].

Студентські організації, товариства та особи, які здійснювали оплату коштів до головної каси отримували за це касовий ордер, що засвідчував здійснений платіж. У ордері вказували дату оплати, рахунок, на який здійснювали платіж, прізвище платника, підпис економічного референта та касира. Так, наприклад, "Касовий ордер. 24.01.1923 р. На рахунок УКСР 5 тисяч м.п. від ПСР Сокаль, внаслідок збірки в Будинині", "Асигната приходува. 16.10.1922 р. На рахунок УКСР для різних витрат 4 400 тисяч м.п. від ПСР Станіславова, за виданні посвідки" [23, арк. 23]. За 1922 – 1923 рр. головною касою "Профоруса" видано 256 ордерів [23, арк. 256].

Тим не менше, витрати "Профорусу" часто перевищували прибуток, про що можемо судити з аналізу фінансового звіту про прихід та витрати організації упродовж 1 квітня – 31 травня 1924 р. Зокрема, у зазначений період у головній касі числилося 10957606 млн м.п. – прибутку, з яких 11123030 млн м.п. – витрат [13, арк. 17]. Кошти використовували для придбання нового обладнання для навчання студентів, виплати стипендій, видавництва журналів та листівок, підтримки інших організацій та товариств. Прибутки головної каси "Профоруса" упродовж квітня–травня 1924 р.: ПСР Перемишля – 767250 тис. м.п., ПСР Дрогобича – 554200 тис. м.п., ПСР Львова – 2168846 млн м.п., ПСР Городенка – 268300 тис. м.п., ПСР Стрия – 140 тис. м.п., ПСР Станіславова – 50 тис. м.п., ПСР Йозефова – 26 тис. м.п., ПСР Комарно – 19 тис. м.п., ПСР Копиченці – 25400 тис. м.п., ПСР Любачова – 127800 тис. м.п., товариство "Січ" у Відні – 37500 тис. м.п., ЦЕСУС – 207020 тис. м.п., ТУМ – 930 тис. м.п., "Філософічне об'єднання" – 1410000 млн м.п., студентська самопоміччя – 1667400 млн м.п., видавництво брошур – 253 тис. м.п., УКСР – 130 тис. м.п., збори коштів у м. Львові – 253 тис. м.п., позики – 96 тис. м.п., інші прибутки – 1631330 млн м.п. Разом прибуток головної каси у зазначений період становив – 10975606 млн м.п. [13, арк. 17].

Витрати головної каси "Профоруса" упродовж квітня–травня 1924 р. становили – зарплата професорів – 5883510 млн м.п., придбання інвентаря – 37400 тис. м.п., допомога студентам – 611200 тис. м.п., студентські їдальні – 1316650 млн м.п., доповіді студентів – 573 тис. м.п., позики – 104200 тис. м.п., аплікації – 737800 тис. м.п., поїздки – 248850 тис. м.п., непередбачувані витрати – 64210 тис. м.п., президія – 34900 тис. м.п., видавництво альманаху – 22470 тис. м.п., видавництво іншої літератури – 190100 тис. м.п., канцелярія – 137140 тис. м.п., зарплата урядовцям – 280550 тис. м.п., спортивні секції – 5 тис. м.п., музеї – 36 тис. м.п., секретаріат – 30 тис. м.п., студентські організації – 415070 тис. м.п., разом – 11123030 млн м.п. [13, арк. 17]. Таким чином витрати "Профорусу" перевищували прибутки.

Упродовж лютого–травня 1924 року головна каса "Профоруса" налічувала 20 839 638 млн м.п., прибутку, таку ж суму витрачено на потреби організації та українського студентства [13, арк. 17].

Не менш важливу функцію у здійсненні економічної діяльності "Профорусу" відгравали окремо створені повітові економічні комісії, дії яких поширювалися виключно у межах того чи іншого повіту. Комісії створювали як допоміжний виконавчий орган господарсько-фінансової діяльності організації, керувалися спеціальними інструкціями.

Зокрема, у 1924 році з метою створення грошового фонду для УВШ у Львові Головна рада звернулася до усіх повітових економічних комісій з інструкцією про проведення оподаткування української інтелігенції, громадських інституцій та підприємств у своїх районах [8, арк. 30]. Оподаткування проводилося щомісячно, щоквартально або щорічно, залежно від матеріального становища особи чи організації. Податок на УВШ складав 1% від місячного прибутку особи чи інституції. Кожен оподаткований заповнював спеціальну заяву: "Заява. Оцим зобов'язуюся сплачувати на цілі УВШ щомісячно суму у валюті....., починаючи з 1 квітня 1924 року. За минулий 1923 рік, зобов'язуюся сплатити суму одноразово" [11, арк. 30].

У 1924 році комісії отримали ще одну інструкції про збирання одноразового податку на українських студентів. У ній йшлося про те, що кожне господарство повинне скласти податок – один літр пшениці на одного студента. Для цього створено комітет для збору коштів. Хто не міг сплатити податок у натуральному вигляді, міг замінити його грошовим [11, арк. 30].

Враховуючи той факт, що одним із завдань "Профорусу" була пропаганда та підтримка УВШ, важливу роль у здійсненні господарсько-фінансової діяльності відігравали економічні секції при УВШ та ревізійна комісія кураторії УВШ [15, арк. 1]. Економічні секції складалися з п'яти постійних членів, які здійснювали підготовку фінансових проектів для всебічного забезпечення УВШ у Львові.

Ревізійну комісію кураторії, завданням якої виступало ведення фінансових документів УВШ та контроль за матеріальним становищем, обирали щороку на загальних зборах [15, арк. 15]. Фінансові звіти комісія подавала у кінці кожного року, вказуючи баланс за минулий рік та витрати на майбутнє. У випадку припинення діяльності комісії, усе її майно переходило у власність "Просвіти" [15, арк. 15].

Головним осередком для відкриття нових фондів для УВШ стало місцеве населення та надіслані кошти зі США. Для забезпечення потреб УВШ, ревізійна комісія кураторії неодноразово проводила оподаткування громадян, а особливо місцевої інтелігенції. Кожне село зобов'язувалося сплачувати щомісячно суму – 3 злотих (зл.), кооперативи та інші інституції залежно від обігу: до 500 зл. – сплачували 1 злоту податку; від 500 – 1 тисячі зл. – 2 зл. податку; від 1 тисячі – 1500 зл. – 4 зл.; від 1500 – 2 тисяч зл. – 5 зл.; від 2 тисяч зл. і більше – податок 10 зл. щомісячно [15, арк. 43]. Із прибутків, які отримували внаслідок проведення концертів та вечорниць сплачували половину від загальної суми. Для того, щоб акція мала успіх, комісія кураторії проводила збір систематично, залучаючи усе більшу кількість оподаткованих.

Другий звичайний з'їзд, що тривав упродовж 3–10 липня 1924 року у Подєбрадах, задекларував складне матеріальне становище УВШ та студентства за кордоном. Тому на з'їзді винесено постанову в економічних питаннях з наступними рішеннями: провести оподаткування родин, студенти, яких навчаються на території Чехословацької республіки, у розмірі 2 % від загального прибутку та організацій на території; стягнути кошти зі студентів-абсолювентів, які отримували допомогу від громадських організацій; надавати безстрокові позики студентам; створити фонд стипендій [21, арк. 27].

Також з'їзд звернувся до усіх громадян в еміграції про створення комітету прихильників УВШ з метою проведення оподаткування для: адміністративно-організаційних витрат – 15–20 %; потреби студентства – 20%; для студентства поза межами ЧСР (Берлін, Данцінг, Відень, Варшава) – 50 %; студентських організацій – 10–15 % [17, арк. 28]. Для цього комітет склав списки усіх незаможних українських студентів, що перебували на навчанні за кордоном та організації, з яких будуть виділятися кошти.

Результатом з'їзду стало створення фонду допомоги хворим студентам, оподаткування заможних родин студентів у сумі 5 чеських кр., анульовано попередні борги Центрального союзу українського студентства у Празі (ЦЕСУС) перед "Профорусом" у сумі – 1 526 тис. чеських кр. [17, арк. 29].

У жовтні 1924 року ревізійна комісія кураторії звернулася до усіх комітетів прихильників УВШ з проханням проведення акції допомоги для підтримки УВШ. Зокрема, у ній йшлося про наступне: "Враховуючи університетський борг від жовтня 1923 до 1924 року та бюджет УВШ за 1924 – 1925 рр. ревізійна комісія кураторії у Львові апелює до національних, культурних і громадських установ щоби вони в ім'я УВШ та великої ідеї високого шкільництва провели як найінтенсивніше збіркову акцію на фонд названих шкіл. Гроші просимо переслати негайно на адресу союзу кредитового у Львові, Ринок 10" [10, арк. 1].

На кінець 1925 року внаслідок посилення переслідування з боку польської влади, "Профорус" перейшла у підпілля. Студентська діяльність продовжувалася в основному у Львові. Серед референтів УКСР роботу здійснювали тільки три у тому числі і економічний.

Отже, господарсько-економічна діяльність "Профорусу" була чи не найважливішою, позаяк забезпечувала матеріальне становище організації та студентства загалом. Для повноцінного та ефективного вирішення господарсько-фінансових справ створювалися спеціальні органи на місцях, які відповідали за матеріальне становище. Важливу роль відігравали економічні референти, які діяли в усіх ПСР та ОСР, повітові економічні комісії, що виступали виконавчими органами та ревізійна комісія "Профоруса". Усі кошти, отримані шляхом проведення збору серед місцевого населення чи за кордоном, надходили до головної каси, яка для кращого ведення роботи керувалася спеціальними касовими книгами, у яких фіксувалися прибутки та витрати організації.

Загалом економічно стабільне становище "Профорусу" переживала у 1922–1923 рр., починаючи з кінця 1923 р. і до 1925 р. матеріальне становище поступово погіршувалося: через припинення надходження коштів із-за кордону, невчасно сплачених членських внесків, затримки виплати боргів головної касі. Тим не менше економічний напрямок діяльності "Профорусу" виступав одним з найголовніших і відіграв важливу роль у функціонуванні організації.

Джерела та література

1. Гуменюк О. Центральний союз українського студентства – провідна організація української студентської еміграції в культурно-освітній сфері // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, УАН; голов. ред. В. М. Васькевич. – К., 2011. – Вип. 45. – С. 110–118
2. Книша З. Становлення ОУН. – К.: Вид-во О. Теліги, 1994. – 128 с.
3. Мазурок О. Особливості структурної організації української студентської професійної організації “Профорус” // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Історія [За заг. ред. проф. І.С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 2. – С. 62-66.
4. Мазурок О. Участь української професійної студентської організації “Профорус” у покращенні матеріального становища студентства на західних землях України в 1921 – 1926 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Історія [За заг. ред. проф. І.С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 18-22.
5. Мазурок О. Роль української студентської крайової ради у діяльності “Профорусу” упродовж 1921 – 1926 рр. // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 162–168.
6. Мазурок О. Участь тернопільських студентів у діяльності професійної організації українського студентства “Профорус” у 1921 – 1926 рр. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення) [За заг. ред. проф. І.С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. У двох частинах. – Ч. II. – С. 204 -207
7. Мазурок О. Культурно-освітня та видавнича діяльність професійної організації українського студентства “Профорус” на західноукраїнських землях у 1921 – 1926 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Історія [За заг. ред. проф. І.С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 2. – Ч.1. – С. 71-77.
8. Тарабан В. Утвердження та діяльність центрального союзу українського студентства у 20-ті роки ХХ ст. / Л.Є. Дециньський // Держава та армія : [збірник наукових праць] / редколегія: Л. Є. Дециньський (відповідальний редактор) [та інші]. – Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2000. – 200 с. – (Вісник Національного університету "Львівська політехніка" ; № 408). – С. 187–1901.
9. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), ф.399, оп. 1. спр. 5, арк. 53
10. ЦДІАЛ України, ф.399, оп. 1. спр. 6, арк. 2
11. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 13, арк. 34
12. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 15, арк. 10
13. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 19, арк. 41
14. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 20, арк. 17
15. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 22, арк. 47
16. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 40, арк. 24
17. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 41, арк. 5
18. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 42, арк. 23
19. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 43, арк. 20
20. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 47, арк. 10
21. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 94, арк. 33
22. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 175, арк. 8
23. ЦДІАЛ України, ф. 399, оп. 1. спр. 182, арк. 256

Мазурок О. М. Хозяйственная и финансовая деятельность профессиональной организации украинских студентов “Профорус” на территории Западной Украины в период с 1921 по 1926 гг.

В статье проанализирован ряд архивных документов Украинской Краевой Студенческой Рады западных земель Украины во Львове, проведено детальное и глубокое исследование хозяйственной и финансовой деятельности профессиональной организации украинских студентов “Профорус” на протяжении 1921-1926 гг. Изучена роль экономических референтов и ревизионных комиссий в улучшении материального состояния изучаемой организации. Проанализированы доходы и траты организации

Ключевые слова: “Профорус”, ревизионная комиссия, экономический референт, хозяйственно-экономическая деятельность.

Mazurok O. M. Financial and economic activity of Ukrainian students’ professional organization “Proforus” in Western Ukraine during 1921-1926.

The article deals with a complex investigation of financial and economic activity of Ukrainian students’ professional organization “Proforus” during 1921-1926 on the basis of deep analysis of archive documents of Ukrainian Student Council of western lands in Lviv. The process of foundation of local financial and economic branches has been thoroughly investigated. The investigation claims to analyze incomes and expenses of the organization.

Keywords: “Proforus”, inspecting council, economic assistant, financial and economic activity.